

ארכיון מעין-צבי

תעוד חברים ברשם-קול

אבן ריטה

זכרונות חיים -

בשנים 1925 - 2000

מעין-צבי
ארכיון-הקבוצה

הוקלט בשנת: 2000

מספרי קלטות: 176,178,179

עריכה ע"י: אווה אדוריאן

ראיון ע"י: אווה אדוריאן

ריטה אבן

נולדתי בברלין ב- 11.3.1925 למשפחה מקס ואנה שטיין. אבא עסק בניהול מחלקה ב-AEG. מאוחר יותר רצה להיות עצמאי ונעשה לסוכן נעליים. אמא היתה עקרת בית. היא היתה פסנתרנית טובה מאוד מוכשרת, היתה יכולה לעשות קריירה במוזיקה. גם אבא היה מאוד מוזיקלי – זאת היתה האווירה בה גדלתי. היה לי אח מבוגר ממני ב ארבע וחצי שנים. לא הכרתי אף אחד מהסבים שלי. הורי אמא באו מפולניה, ושל אבא באו ממונקץ. המשפחה אומנם עברה לברלין, אבל היתה להם אזרחות אוסטרו-הונגרית, לכן גוייס אבי במלחמת העולם הראשונה לצבא האוסטרי.

גרנו בסביבה נחמדה, שכונה שקיימת עד היום. אחי שמר עלי, כשהייתה קטנה, יותר מאוחר היו בינינו קטטות, כמו שזה קורה בין אחים. בגיל ההתבגרות הוא התמרד ונכנס לויכוחים ומתחים עם ההורים. היינו רק שתי משפחות יהודיות בשכונה, היינו שומרים על כל החגים אבל אבא עבד בשבת. היו לי הרבה חברות נוצריות, שנהגו להזמין אותי לחג המולד ואני התלהבתי מאוד מעץ האשוח – עד שאבא אסר עלי לבקר אצלם. למדתי בבית ספר קתולי, כי הוא היה בסביבה קרובה. שם העבירו לי תחושה, שגם אני חלקית אשמה בהצלבת ישו. בבית הספר למדתי את כל הסמלים הנוצריים – ובבית אמא התפללה איתי כל ערב "שמע ישראל".

ילדות

הילדות שלי היתה רגילה – כמו במשפחות בורגניות, בלי דאגות. פעמיים בשבוע הלכתי עם אמא לשוק, שם היה מותר לי לאכול נקניקיות (לא כשרות) למרות שהבית היה כשר. החיים היו שקטים, אפילו רדיו היה דבר נדיר בנעורי.

מות אחי ואימי

אחי נפטר בגיל 14. הוא נפצע בהחלקה על הקרח והפצע הזדהם. אחי היה 3 חודשים בבית חולים ולא היו אז תרופות מתאימות נגד זיהומים. שנה אחרי זה נפטרה אמא – לא היה לה רצון לחיות. בתור ילדה וגם אחרי זה, לא יכולתי לסלוח לה שהיא רצתה לחיות למעני.

עליית הנאצים לשלטון

כמו רבים אחרים, אבא שלי לא התייחס ברצינות לעליית הנאצים לשלטון. באותו הזמן הדודים שלי כבר עזבו את גרמניה ולחצו על הורי גם לעזוב, כאשר אמא עדיין היתה בחיים. בשנת 1934 בוטלה לאבא האזרחות הגרמנית (אותה הוא בינתיים רכש) ואז המשפחה היתה בלי אזרחות (Staatenlos) גם ביטלו לו את הרשיון להיות סוכן ברחבי גרמניה. בתקופה זאת כבר הרגשני מאוד איזו דאגה בבית, גם ההכנסות ירדו. אסרו על הגרמנים לעבוד אצל היהודים, לא היתה כבר עוזרת בית ולאמא היה קשה.

בתנועת "הבונים"

אמא החליטה, שאני אהיה יותר בסביבה של ילדים יהודיים ורשמה אותי לקן של "הבונים". היא חיפשה מסגרת יהודית וזאת היתה אפשרית במסגרת ציונית. אבא התנגד: "מה? הבת שלי תחלוב פרות בפלסטינה?" אבל אמא שכנעה אותו ואני הלכתי לשם ונהנית. שם למדתי את השירים העבריים הראשונים. שם נשתל בי הרעיון הציוני. בת דודתי, שאהבתי מאוד, עלתה ב-1935 לארץ. זה השפיע עלי מאוד. זה גרם להרבה ויכוחים במשפחה ואני הייתי נוכחת בשיחות, כשניסו לשכנע את בת דודתי לא לעלות – אבל לא הצליחו. אבא רצה להגר לארה"ב, אבל לא הספיקו, זה התאפשר רק עד 1936. אני החלטתי שהדרך הנכונה היא הציונות ומאוחר יותר גם חיים בקיבוץ. אני מאמינה בזה עד היום.

בבית היתומים

אחרי מות אמא עברנו לדירה במערב ברלין. אבא הכניס אותי למוסד לילדים – מאוחר יותר לבית יתומים בו היו ילדים מהמעמד הבינוני, גם אחרי גירושם של הורים. המנהל של המוסד הזה היה אנטי ציוני מובהק. כך שלא יכולתי להמשיך להשתתף בתנועת נוער. בבית היתומים החיים שלי היו מוגנים. היינו 12 בנות באותה שכבת גיל, הבנים גרו ולמדו לחוד. לא היה לי קשה, כי הייתי רגילה להיות בקבוצת בנות עוד מהיותי בתנועה.

ליל הבדולח

החיים שלנו היו שקטים עד 1938 – ליל הבדולח, כששרפו את בית הכנסת שלנו, הבית בו גרנו. המבוגרים שלחו אותנו למרתף – עד שבאה משטרה שעזרה לנו. החברות שלי ואני יצאנו בבוקר לביה"ס. ראינו שהשמיים היו אפורים מענני שריפה מאי שם ...

ברירתו של אבי לשוויץ

יום אחד הודיע לי חבר של המשפחה, שאבא שלי עזב הדירה ומסתתר, מנסה לצאת את גרמניה. הוא לא הוסיף פרטים – חשב שעדיף שלא אדע. זה היה מאוד נבון מצדו, כי אחרי כמה ימים הוזמנתי למשטרה והם חקרו אותי בקשר לאבא. התייצבתי במשטרה לבדי, לא זוכרת שפחדתי – עוד לא הבנתי שיש סיבות לפחד הייתי אז בת 13. אבא ידע שיהיה מבוקש ע"י המשטרה, כי הוא לא היה אזרח גרמני והוא היה פעיל במפלגת ה.ס.פ.ד. הוא התקשר אלי טלפונית ואמר לי שהוא כל יום במקום אחר. ברגע שיוכל – הוא יתקשר שוב. לא רחוק מבית הילדים היה ריכוז גדול של דיירים יהודיים. שם היו הרבה מעצרים. גם מנהל בית היתומים נעלם עם משפחתו והשאיר את המוסד בידי המטפלים בלבד. זה לא הוסיף להרגשת הביטחון שלנו. יותר מאוחר הצליח אבא לברוח לחו"ל לשוויץ. כעבור יומיים קיבלתי מברק משוויץ. לא היה לי שום ספק, שהוא באמת ינסה להביא אותי אליו. בינתיים החיים בבית היתומים לא השתנו. המשכנו לשחק בביה"ס כל הילדים ביחד, גם יחד עם הבנים.

הנסיעה לשוויץ

אחרי 3 חודשים אבא פנה לצלב האדום כדי שארגון הבת של Pro Juventute יביאו אותי לשוויץ. הם הכניסו אותי לרשימה הייתי ממש על גבול הגיל המותר. קיבלתי אישור כניסה לשוויץ – אבא העביר לי כסף, כדי שאקנה לי בגדים לנסיעה. קיבלתי דרכון ואישור יציאה מגרמניה, עד היום הוא שמור אצלי. כתוב שם: ריטה, שרה שטיין. בחודש מאי המטפלת והחבר הראשון שלי ליוו אותי לתחנת רכבת, לנסיעה ישירה לציריך. זאת היתה נסיעה ארוכה – כ- 12 שעות. בציריך חיכה לי אבא. עכשיו חוזרים אלי כל התמונות האלה, כנראה הדחקתי אותן במשך כל השנים. הרי הייתי בעצם רק ברשות עצמי – לא היה לי עם מי להתייעץ ולדבר אם כי שהמטפלות שלנו היו מעל ומעבר. הן צעקו לנו מכל הלב. קיבלנו גם מנהלת חדשה והטון הפרוסי ששרר שם קודם השתנה ונעשה יותר משוחרר.

בשוויץ

במסגרת הפרויקט הזה הגיעו 500 ילדים יהודיים. כולנו חולקנו בין משפחות שוויצריות – רק 9 מהן היו משפחות יהודיות שהיו מוכנות לקבל ילד. חייבים לציין את העובדה הזאת, כי זאת עובדה היסטורית.

משפחות "מאמצות"

אני נכנסתי למשפחה, שבהתחלה היה לי שם טוב. גרתי ב- Apfensell. הבעל היה מנהל בנק, ולא היו להם ילדים. לא היה להם קל איתי, הייתי בגיל ההתבגרות. בפרוץ המלחמה התגייס הבעל והאישה עברה לגור אצל הוריה. חיפשו לי משפחה חדשה.

בשוויצריה אי אפשר היה לעבור מקנטון לקנטון בתור זר. לא יכולתי להיות יחד עם אבא – כי הוא היה בקנטון St. Gallen. מותר היה לי לבקר אצלו, אבל הוא לא היה יכול לבקר אותי, אלא רק לאחר סיבוכים בירוקרטיים. המשפחה החדשה היתה חייבת להיות מאותו הקנטון כמו הקודמת.

אצל משפחה חדשה

במשפחה הזו היו אח ואחות די מבוגרים והם רצו מישהו שיעזור להם בעבודות בית. זה היה מקום נידח, היה קשה לבקר משם את האבא שלי. האחות רצתה ללמד אותי לתפור חולצה – כמתנה לאבא. אחרי 3 חודשים החליפו לי את המשפחה – ונכנסתי אל מנהל של בית אבות. היתה להם בת בגילי, איתה התיידדתי. שם עבדנו גם בבית וגם בעבודות חקלאיות – אבל רק עזרנו בהן. אחרי זמן מה חיפשו לי עוד משפחה כי המשפחה פחדה להחזיק ילדה יהודיה. נוסף לזה גם הייתי כנראה ילדה לא פשוטה.

החלפת משפחה נוספת

אחר כך נכנסתי למשפחה, שכולם עבדו בהובלות – היו שם 9 בנים. הייתי אמורה לטפל במשק בית, עזרתי לבעלת הבית ולמדתי ממנה לבשל ולנקות. בין כל המשפחות הייתי גם בבית ילדים "פרו יובנטוטו" שניהלה רופאה יהודית שהתנצרה והיתה מאוד אדוקה. היו שם פליטים לא יהודיים, ילדים יותר צעירים, שם פגשתי בחורה בת 18, פליטה מאוסטריה, שהיתה מאוד כשרונית ושרה נהדר. היא עזרה לאחות המוסד, שהיתה גם אם הבית שלנו. אני נמשכתי מאוד אליה, כי זה החזיר אותי לאווירה שהיתה בבית, שהמוזיקה היתה שם חשובה מאוד. כשהייתי בגיל 3 חשבו שעלי ללמוד מוזיקה, כי היתה לי שמיעה אבסולוטית. הביאו אותי ל Arthur Schnabel שכמליץ להתחיל ללמד אותי לנגן בפסנתר. לאבא שלי היה חלום, שאהיה פסנתרנית. והחלום הזה ליווה אותנו בזמן נעורי, כשכבר לא היו לי שום אפשרויות לממש אותו. בעצם כל החלומות האלה התנפצו בשוויץ וכשפגשתי את הבחורה, הזמרת הזאת, הכל התעורר מחדש. התסכול היה גדול. אינני יודעת, האם באמת פספסתי קריירה של מוזיקאית ועתיד של פסנתרנית?

הרופאה שהיתה מנהלת לא ידעה איך להסתדר אתי – הייתי בגיל הכי קשה. היא אמרה לי: "אני מציעה שתכנסי למסלול כדי להיות חוליה מועילה בשרשרת האנושות..". המשפט הזה השפיע עלי מאוד, לקחתי אותו ללב, הוא נתן לי לחשוב על התנהגותי. בהמשך באמת הרגשתי מחויבת להיות חוליה מועילה לאנושות.

מחלתו ומותו של אבי

אבא שלי חלה כ-6 חודשים אחרי שהגעתי. לפעמים היה חייב להתאשפז – לא ידעו מה היא המחלה. הוא נפטר מסרטן ראות, אבל איש לא סיפר לי זאת. הייתי בת 16 היו לי קרובים רחוקים מבוגרים שלא יכלו לקבל אחריות עלי. לא כעסתי שהם סירבו להיות האפוטרופוסים שלי.

האפוטרופוס

אחרי שאבי נפטר קבעו לי אפוטרופוס. לפי החוק האפוטרופוס נקבע לי ע"י הקהילה היהודית ב-St Gallen ותפקידו היה רשמי. הוא הרגיש את עצמו מאוד אחראי. הוא היה רווק מסודר ומאורגן עד בואי. הוא הזמין אותי לארוחת צהרים והסביר לי, מה תפקידו. הייתי מספיק נימוסית כדי לא לצחוק לו בפנים.

בבית ילדים כפרקטיקנטית

לאחר שהיה עלי להיות בסביבה חינוכית הוא סידר אותי בבית ילדים שניהלה פליטה יהודיה שם היה מסלול לבנות – פרקטיקום, לבנות מתבגרות שלמדו לעבוד במשק בית. זכורה לי היטב השיחה הראשונה עם המנהלת. היא זימנה אותי לחדרה ואמרה לי: "ריטה, שמעתי עליך דברים לא טובים מאותם מקומות שהיית בהם קודם. כאן אנו פותחים דף חדש, אבל תדעי שהעיניים שלי כל הזמן עליך". די נבהלתי, לא ידעתי מה עשיתי שהיה כל כך נורא, שצריך היה למסור את זה למוסדות. סה"כ הייתי ילדה מתבגרת תוססת, עם מנטליות אחרת מהאיכרים השווייצרים, שהאופק שלהם היה צר מאוד. אבא שלי תמיד אמר, שההורים הגבוהים סוגרים להם את האופק, לכן הם כל כך מכופתרים וקשים. האופי שלהם הוא כמו הנוף וצריך לדעת זאת כדי להסתדר אתם. רק שנים אחרי זה הבנתי את אבא אז לא ידעתי להתנהג אחרת, מאשר כפי שאני ולפי האופי שלי. בבית ילדים הזה בפעם הראשונה בשהותי בשוויץ הייתי מאושרת. היינו שם כ-12 בנות בגילאים של 12-17. אנחנו הגדולות, למדנו עבודות משק בית. עד היום אני מקפלת סמרטוט רצפה

בשיטה שלהם – זה יעיל מאוד. הם ידעו למופת ללמד משק בית, למדתי שם הרבה. אנחנו הגדולות עשינו את העבודות בבית הילדים. מהיום הראשון הבנות קיבלו אותי יפה מאוד. התברר לי, שהזהירו אותן לפני, אבל זה לא השפיע עליהן – אלא להפך. אחרי שבועיים קראה לי המנהלת אליה וביקשה ממני סליחה וציינה שטעו בהערכה כלפי. זה היה דבר גדול עבורי. מהיום הזה היא זכתה להערכתתי ואהבתי הבלתי מסויגת. בזמנים האלה היה מעשה כזה כמעט בלתי רגיל שמחנכת מבקשת סליחה מתלמידה – ולהודות שהיא טעתה. הבנות באו מאותו הרקע כמוני, עם אותה מנטליות – כך שהיתה הבנה בינינו, גם המחנכת באה מאותו רקע. היא בילתה יחד אתנו הרבה זמן, והיחס היה שם חם. כמו כל הדברים הטובים גם זה נגמר. המוסד היה מיועד רק לבנות עד גיל 17. היינו שם כמה בנות יתומות שהיו חייבים למצוא לנו סידור אחר. החל מנקודה זו התחילו הקשיים הגדולים.

כ"בת בית" (Haustochter) אצל משפחה דתיה

מצאו לי עבודה כ"אופיר". זאת היתה משפחה דתייה – יהודיה, בעצם הייתי אמורה להיות שם בת-בית.. היו להם 2 ילדים ואני עשיתי את כל עבודות הבית מ-6.00 עד 22.00. היה לי חצי יום חופשי בשבוע וקיבלתי כסף כ-20.30 פרנק לחודש. עבדתי שם ממש קשה. עדיין היה לי בראש החלום של פסנתרנית ובמה עסקתי היה רחוק מהחלום. בשבת היה עלי לשטוף את הכלים במים קרים. אחרי שנה וחצי הגיעו היחסים למשבר. סיפרתי לחברתי על שטיפת הכלים בשבת, וזה הגיע לאוזניים של בעלי הבית והם כעסו מאוד, לא כל כך שהתלוננתי, אבל על כך שנודע לאחרים שנותנים לי לשטוף כלים בשבת. לבת כמוני לחיות בתוך משפחה דתית היה מוזר וקשה. האמת היא, שלמדתי שם הרבה על מנהגים יהודיים. קרו שם כל מיני אי-הבנות. למשל חברתי ואני הלכנו פעם בחצי היום החופשי שהיה לנו, לרקוד באולם הריקודים של המקום. מישהו מהקהילה ראה אותנו ובמשפחות כעסו עלינו מאוד. היינו אז בנות 17 שנה ובסה"כ רצינו ללמוד לרקוד.

עבודה במלון

אחרי שעזבתי את המשפחה הזאת מצאו לי עבודה במלון. לפליטים לא היה רשיון עבודה והיה להם רק היתר לעבוד כעוזרות בית או כעוזרות במלונאות. הזמנים היו קשים – לא היתה הרבה תיירות – המלונות התקיימו בקושי. עבדתי שם קשה ביותר, אבל ראיתי שגם בעלי המלון עבדו מהבוקר עד הערב. שם קיבלתי דמי כיס קצת יותר גבוהים. מאין היו לי בגדים? חלק

מהמשפחות נתנו לי משהו וחלק מהם קיבלו בגדים עבורי. הסתדרתי. זה היה צנוע אבל בסדר. כשעבדתי במשפחה בלוגנו הכרתי את בעלי לעתיד. הוא היה במחנה פליטים שם. כשעברתי לעבוד ב סנט מוריץ הוא הצליח לעבור למחנה בסביבה.

במלון הזה עבדתי כ- 12 שעות בשטיפת כלים – בלי הפסקות. היה לי חצי יום חופש בשבוע. בבקרים עזרתי לנקות את הכניסה לחדר האוכל. היה ממש מחסור בכוח עבודה – הכל נעשה בכוחות עצמיים של המשפחה. הידיים שלי ממש נהרסו מהמים ומהסבון הגס – עד היום אני סובלת מזה.

הכרות עם זאב והחתונה

קרן האור היו הביקורים של זאב (Willi) שהייתי מאוד מאוהבת בו. הוא נולד בקולן – גרמניה, ברח לצרפת, נתפס שם ע"י הגרמנים ונשלח למחנה ריכוז. לשוויץ הגיע רק אחרי השחרור של דרום צרפת ב- 1944 למעשה אינני יודעת בדיוק איך הוא שוחרר עוד בזמן המלחמה ואיד הגיע לשוויץ. הוא היה 11 שנים מבוגר ממני. הוא הציע לי להתחתן אתו. ניסיתי לעבור למחנה הפליטים, אבל זה לא היה פשוט, כי לו היה סטטוס אחר. הייתי קטינה, כשהגעתי לשוויץ. כשנודע לקרובים שלי, שאני רוצה להתחתן, הם לא התנגדו- אולי להפך. הם אף פעם לא היו מעורבים במה שקורה לי. אפילו אחרי שאבי נפטר, היו להם סיבות משלהם, הם באמת היו כבר מבוגרים, אבל למרות הכל הם לא דאגו לי במשך כל התקופה הסתבר, שיאפשרו לי לעבור למחנה רק במידה שנתחתן. לכן התחתנו ואני הייתי מאוד גאה להיות אישה נשואה בגיל 19. התחתנו בטכס גם דתי וגם בטכס אזרחי. את החתונה ארגנו החברים של זאב במחנה.

החיים במחנה פליטים בשוויצריה

מחנות הפליטים היו לעתים בתוך מלונות שעמדו ריקים, בלי אורחים. החיים שם לא היו קשים. אפשרו לעבוד בתוך המחנה ולהרוויח כסף כיס. הלכתי לעבוד במכבסה וקיבלתי קצת כסף. היה אסור לעבוד בשוק החופשי. השוויצרים פחדו מהפליטים ודאגו שהם ישארו במסגרת מובנת. לצאת היה ניתן רק לסביבה קרובה. המחנה שלנו היה קרוב לסן- מוריץ, אבל כדי להגיע לשם היו חייבים לקבל אישור מיוחד. בסביבה לא היה אפילו כפר. הפליטים עשו בעצמם קצת תרבות, מוזיקה ועוד. זאב היה מאוד חלש וחולני – כתוצאה של מחנה הריכוז. אני עבדתי כ- 6 שעות.

לקראת לידה

זמן קצר אחרי החתונה נכנסתי להריון, מצב שאליו עוד לא הייתי פשוט בשלה ומוכנה לו. המצב הזה דרש הערכות חדשה לגמרי. היה לי קשה להיות זקוקה לתמיכות וסעד. היה לי קשה לקבל מתנות – עד היום הזה קשה לי עם זה. אבי תמיד הפציר בי לא להיות תלויה באחרים ולעמוד על הרגליים שלי. כל הזמן חשבתי וחשבתי איך אנו נסתדר עם תינוק במחנה פליטים. אומנם האחראי למחנה הסביר לי, שלא יעזבו אותנו עם הבעיות לבד, ושהם ידאגו לי. כבר האמירה הזאת "יעזרו" עשה לי רע על הלב.

לקראת הלידה העבירו אותנו לבית מלון בתוך – מחנה לנשים הרות, והבטיחו לנו שאחרי הלידה נחזור למחנה המקורי. זה לא קרה, כי בשוויצריה קבעו השלטונות, שאמהות עם תינוקות עד גיל שנה מפרידים מהבעל – האבא, לכאורה כדי לתת להם תנאים טובים יותר וטיפול מקצועי. שום דבר לא עזר, לשנות את העניין כך- זה היה. לאבות היה מותר לבקר פעם בשבועיים, באישור משטרת. זה לא בדיוק הוסיף לקשר בין הזוג הטרי והאמא הטרייה. זאב מאוד רצה שנהיה שוב ביחד.

התינוק במשפחה אומנת

באף מחנה פליטים לא היו מוכנים לקבל משפחה עם תינוק. היו מוכנים לקבל אותנו כמשפחה – אבל בלי תינוק. הציעו שאיזו משפחה במקום תקבל את הילד לטיפול. הכרנו משפחה נחמדה נוצרית, שהיו מוכנים לגדל ולשמור עליו. הם היו מאוד נחמדים, שאפשרו לנו לבקר אותנו מתי שזה יסתדר. באנו כל שבועיים, אחר כך כל חודש. זאת היתה התקופה הכי קשה בחיים. ידעתי אומנם, שהוא בידיים טובות, אבל איזה קושי זה היה למסור ילד שכבר מכיר את האמא ומגיב. למרות העובדה שבחיים עברתי הרבה מצבים קשים, אפילו מסוכנים, אבל מצב נפשי בתקופה זאת היה בשפל המדרגה. זה כמובן גם השתקף ביחסים המשפחתיים שלנו.

בתנועת נוער – גורדוניה בשוויץ

הייתי מגיל 16 קשורה אל תנועת גורדוניה שהוקמה ע"י נתן שוולב, במטרה להכין את הנוער לעליה בבוא הזמן. גם אחיו של עקיבא לוינסקי היה פעיל כמדריך. זה לא היה פשוט, אבל הם קיימו מחנות קיץ. השוויצרים שיחררו בסוף המלחמה מהמחנות רק פליטים כאלה שהיה להם לאן להגר. כשהנהלה שמעה על המצוקה שלנו הם הציעו לנו להיות מדריכים במחנה

הכשרה של נוער יוצאי בוכנוולד, המסגרת היתה הכשרה חקלאית, היה גם מדריך מקומי – מקצועי.

מדריכים בהכשרת הנוער

זה אפשר לנו לעבור לשם עם הילד, שהיה כבר בגיל שנה וחודשיים. המשפחה השווצרית שטיפלה במרדכי התקשרה אליו מאוד והם ממש בכו כשנפרדו ממנו. זה היה בשנת 1946. היה לי כיף לקבל אלי בחזרה את הילד למרות שלא הייתי מנוסה, הוא היה ילד מאוד נוח וחייכן, ממש מותק של ילד. החניכים פינקו אותנו כל היום, ממש התחרו ביניהם מי יטפל בו. כנראה שזה היה חשוב גם לאותם הנערים ונערות להרגיש שוב קצת טעם של חיים נורמליים. היה קשה לנו להאמין כל מה שהם סיפרו. כמובן, שלנו בשוויצריה לא היה שום מושג על הנעשה בגרמניה. לקח קצת זמן עד שהנערים התרגלו לחיי היום יום. זאב הבין קצת, מניסיונו האישי, מה קרה אבל היה עדיין הבדל גדול בין ההבנה שלו לבין מה שעבר על הנוער הזה.

עליה ב' עוברים את הגבול האיטלקי באופן בלתי לגלי

בסוף 1946 החליטו לשלוח אותנו לעליה. השווצרים לא אפשרו לעבור את הגבול בלי שיהיו ניירות הגירה מסודרים. היינו חייבים לעבור לאיטליה דרך ההרים בלילה. הבעיה היתה איך להעביר את הילד. אישה נוצריה – איטלקיה, שעבדה בשוויץ, הסכימה עבור כסף לקחת אותנו איתה, כאילו הוא הילד שלה. אנחנו הלכנו בהרים עם תרמיל על הגב (ועם הבגדים של הילד), עברנו בלילה גשום את הגבול האיטלקי, בלי שפגשנו אף שוטר, כנראה שזה היה מסודר בתשלום כספי. הדרך היתה לא קלה, אבל הצלחנו. מיד הביאו לי את הילד, הכל היה בסדר. מוסד הבריחה היה יעיל בצורה בלתי רגילה. כמובן גם אנשי הבריגדה עזרו.

במחנה Unra

הגענו לסביבת מילנו למחנה DP ומשם העבירו אותנו למחנה, שהסתננו אליו גם הרבה אנשים שברחו. כל 400 האנשים פליטים למיניהם לרוב יהודים, פינקו את מרדכי, שהיה הילד היחידי שם. הם הכינו לו כל מיני דברים, מהפרוטות המעטות שהיה לאנשים, קנו לו כל מיני מתנות. הוא היה מרוצה ושיחק כל היום, הוא לא סבל שם בכלל. הקבוצה שלנו התגבשה עוד בשוויץ.

העברת מרדכי לארץ ע"י עקיבא ורות

פתאום נודע לנו, שלא לוקחים ילדים לעילה ב', ולא היתה אפשרות לקבל צרטיפיקט. מה לעשות?

המדריכים לא הסכימו לעזוב אותנו שם והציעו שאחד השליחים – איזו משפחה, יעבירו את הילד. עקיבא לווינסקי ואישתו רות, הסכימו לעזור ולהעביר אותו לארץ. אני הכרתי אותו רק כאחיו של המדריך אלישע. הוסכם שרות ונתן שבלב יקחו אותי לחולדה כשאגיע לארץ.

זאב עולה בעליה ג'

זאב היה חולני מידי כדי לעלות בעליה ב'. מכרתי מה שעוד נשאר לי מהתכשיטים שלקחתי מהבית וסידרו לו עליה מסודרת, עליה ג'. זאת אומרת – עם ניירות מזוייפים, כאילו לגלית. כך חשבנו שהוא יגיע לארץ מהר ויטפל בילד עד שאני אגיע. רק לא ידענו, שזה יקח מעל לשנה. פעם נוספת התפרקה המשפחה, אבל האמנו, שהכל יהיה בסדר. זה נשמע פשוט, אבל למסור את מרדכי זה היה משבר נורא עבורי. חליתי ממש עם חום גבוה בעקבות הפרידה. עד היום אינני יודעת האם החלטתי נכון – הרי לא צריך להפריד בין האם והילד. אבל אז האמנתי שזה רק פרידה לזמן קצר – ושעוד מעט נהיה שוב ביחד.

מרדכי בבית ילדים של ויצ"ו

המציאות היתה אחרת. בחולדה לא הסכימו לקלוט את מרדכי בלי הורים. הודיעו לקרובים שלי, שמרדכי הגיע לארץ. הם דאגו שיעבירו אותו לבית ילדים של "ויצ"ו". כל הקרובים ביחד שילמו עבורו הרבה כסף למרות שמצבם הכלכלי לא היה פשוט. עברו הרבה חודשים עד שקיבלתי ידיעה על מצבו.

לקראת הפלגה בעליה ב'

אני נשארתי עוד כמה חודשים במחנה Unra. לאחר שדיברתי איטלקית שימשתי מתרגמת לאנשי המרפאה. לפעמים נסענו מטעמם לקנות תרופות במילנו. ה"צופאר" שלי היה, שהלכתי במילנו לעשות אמבטיה חמה – מותרות, שלא היו לנו במחנה. עזרתי גם לרופא ולחובשים, כי תמיד היו חסרים ידיים עובדות. הם לימדו אותי לחבוש פצעים, אהבתי לעבוד שם. אולי כיסיתי על ידי זה על הכאב של הפרידה מהילד שלי. במחנה התארגנה

קבוצה, שהתכוננה לעלה ב'. הועברנו לדרום איטליה ל Meta – Ponto, כפר קטן עם נמל, שממנו היו מבריחים כל מיני סחורות. רוב האוכלוסייה שם חיה מזה. עבורם המציאו סיפור כיסוי שמדובר על DP, אנשים מופרעים נפשית ושהם לא ידעו על מה מדובר, לא רצו שיהיה מגע אתם. אחד הבודדים הכפריים שהיה קשר אתו היה האופה, שסיפק לחם למחנה. הוא הביא את הלחם בעגלה עם חמור. גם שוטרים לא היו בסביבה הקרובה. אמרו לנו להתנהג בצורה משונה, כדי שהאופה יאמין לסיפור הזה. האופה נבהל, הניח את הלחם וברח. דרך אגב אולי באמת היינו קצת מופרעים – מוזר אחרי המלחמה לעלות בצורה כזאת! חכינו בערך חודשיים עד לעליה, בערבים היו עושים לנו שיחות הכנה איך להתנהג בנסיעה ובתנאים הצפויים.

האוניה הגיעה

יום אחד אמרו לנו לארוז את תרמילי הגב שלנו, זה הכל שהיה מותר לנו לקחת אתנו. היינו בקירבת נמל BARI, שפ פטרלו הבריטים, לכן היינו חייבים לעלות על האוניה באמצעות סירות גומי מתנדנדות בחושך ובשקט. עלינו על סולם חבלים – היו רבים שפחדו מאוד. על הסיפון קיבלו אותנו אנשי הבריחה, שארגנו הכל למופת. לכל אחד היה מקום של 1.20 – 60 ס"מ, ישנו על דרגשים בקומות. אסור היה לעלות על הסיפון במשך היום. בנמל ברי היינו אמורים להעמיס פרודוקטים ולתקן איזה קלקול. זאת היתה אוניית דייגים – אומנם היינו שם במצב של סרדינים – וכך נשארנו שם במשך 8 ימים.

חוזרים ל META PONTO

בסוף לא תיקנו את הפגם באוניה והיא חזרה בחוסר ברירה שוב למחנה. קשה לתאר מה זה אומר לגבי אנשים – פליטים שחיו בצפייה ובמתח במשך שבועות וסוף סוף עולים על האוניה ואחר כך שוב צריך להחזיר אותם לנקודת המוצא. אנשים ממש נשברו זה היה רגע נורא. גם אני ממש בכיתי – דבר שלא הרשיתי לעצמי במשך הרבה הרבה זמן. למחרת הרגיעו אותנו אנשי הבריחה עם הבטחה שהאוניה הבאה תהיה יותר טובה.

עולים שנית על אוניה

חיכינו כמעט חודש לאונית מלחמה שוודית ישנה, שנמכרה לאנשי בריחה. האוניה היתה יותר גדולה, אבל הצפיפות היתה לא פחות גדולה. היו שם כבר

700 איש, שלמען זה שאנחנו הצטרפנו היו חייבים להשליך את חפציהם לים. כמובן, שלא כל כך התלהבו מהעובדה הזו ולא מאתנו. בהפלגה הזו חלו האנשים במחלת הים. עזרנו זה לזה, התידדנו גם עם הקבוצה השוודית. הפלגנו בערך 5 ימים וכבר ראינו את חופי חיפה.

מול חוף חיפה

היה צפוי שהבריטים יתפסו אותנו, והדריכו אותנו איך להתנגד, לפחות באופן סמלי. פתאום הופיעו שתי אוניות בריטיות – אחד מכל צד. אנשי הבריחה קיבלו על עצמם את ניוות האוניה ולא שמעו להוראות הבריטים. הם העדיפו להעלות את האוניה על סרטון- שנים אחר כך היא נשארה שם. האוניה נטתה אל הצד והבריטים העבירו אותנו לשתי אוניות שלהם. ראינו שאפילו החיילים הבריטים לא הרגישו בנוח עם הפינוי הזה. על החוף ישר ריססו אותנו ב-DDT. באוניות האלה היו תנאים יותר טובים, היה מספיק מים ואוכל. האוניה שלנו היתה "חיים ארלוזורוב" שנסעה תחת דגל קובאני ולבריטים לא היתה זכות לעלות עליה. בארץ התנהל משפט נגד עצירת האוניה. התקיימו בארץ הפגנות, אבל בסוף גם זה לא עזר וכעבור 3-4 ימים העבירו אותנו לקפריסין. אני ידעתי קצת אנגלית, לכן תירגמתי לפעמים למי שהיה מעוניין בקשר כלשהו עם הבריטים. רב החובל ואנשי הפלי"ם הועברו לקפריסין בתור מעפילים ומיד הוציאו אותם במהירות רבה.

בקפריסין.

כשהגענו לקפריסין זכינו לנחיתה יותר רכה וחלקה ממה שחשבנו, הרבה יותר חלק מאשר בחיפה. היתה לי הפתעה נעימה מאוד כשחיכה לי ידיד ילדות בכניסה – אלפרדו, אתו הייתי ביחד בילדותי בבית היתומים. הסוכנות העבירה רשימות המעפילים מראש לקפריסין כדי שהמשפחות ידעו מי מגיע. הוא עבד כטבח בבית חולים של הצבא האנגלי -. הוא היה שם עם אישתו הראשונה. לפעמים יכולנו להתפלש במשאית ולבקר אותם. בקפריסין היו כמה מחנות בנפרד, אבל אפשר היה לבקר בהן. אני התחברתי אל קבוצה של חברים שבאו משווצריה, ביניהם גם דורית נתיב. גרתי עם קבוצת בנות, איתן גם גרתי בלוגנו – קבוצת Buchenwald. האנשים שם לא עבדו, היו כאלה שלמדו עברית או עסקו במשהו להעביר את הזמן. אני חיפשתי לי עבודה, ושמו אותי במודיעין, לא היה ברור לי מה היה עלי להודיע- לא היה לי שום מושג. ניסיתי למצוא לעצמי עבודה אחרת. האוכל הגיע מוכן, ממחנה צבאי אנגלי או שקיבלנו פרודוקטים ו ובישלנו בעצמנו. המרפאה

למעשה לא היתה קיימת אלא היה בית חולים קטן בו ניתן טיפול רפואי מסודר. היה לנו קשר מכתבים עם הארץ. מישהו מהמוסד העביר אותם עבורנו, ידענו רק שהוא היה איש הקשר ויותר לא היה לנו מגע אתו. בקפריסין גרו המשפחות ביחד, אם כי היו שם מעט מאוד משפחות. השליחים ניסו לארגן אצת פעילות והסברה, הם גם דאגו לתור לעליה לארץ. לגבי זה לקח 14 חודש. היה מחנה "קיץ" ו"מחנה חורף", למעשה גרנו בבטונדות עם גגות פח. האנגלים לא עשו לנו צרות, והיה ניתן להסתדר איתם.

באחד הערבים ביליתי עם החברים ושתינו קצת UZO אך בדרך הביתה נפצעתי והביאו אותי לטיפול לבית החולים. הפצע לא התרפא והתפתח ל"שושנה", בבית חולים האנגלי היה כבר סולפה, והייתי חייבת לשכב. היה לי מאוד משעמם. הכרתי שם בחורה, שעבדה שם ככוח עזר, ואני כהרגלי תמיד לא הייתי ממושמעת ועשיתי מה שרציתי. ביקשתי לעבוד שם כאחות עזר וקיבלו אותי ברצון. האחראים היו בריטים, אבל עבדו שם בנוסף גם הפליטים. בהתחלה זה היה במתכונת מצומצמת, אחר כך היו חייבים להקים מחלקת יולדות, לפעמים היו כ-100 לידות בחודש. השליחים השיגו בשבילם את הציוד הדרוש עבור התינוקות. הודעתי לחברות שלי, שאני עוברת לעבוד. ממש נהניתי מזה, כי כל שבוע קיבלתי מצעים נקיים וגם איזושהן "מדיים". קיבלנו כסף כיס קטן, ובמחנה קיבלנו אספקה קטנה, את כל הכביסה שלנו כיבסנו בעצמנו.

במסגרת עבודתי כאחות עזר הייתי חייבת ללמוד את הטכניקה של טיפול בחולים – החברה שלי שלמדה את זה במקצת באנגליה – הכניסה אותי לעבודה. האחיות האנגליות אומנם ירדו לנו לחיים, אבל למעשה הן היו זקוקות לעזרתנו. עבדנו במשמרות של 10 שעות – בלילה רק 4 שעות.

בהמשך עברתי עם החברה שלי למחלקת היולדות, עזרתי אפילו למילדת. אני זוכרת שהאחות הראשית האנגלית פשוט לא יכלה להאמין, שיש כל כך הרבה לידות ואמרה: I do not understand where they get it from!. אימרה זאת קיבלה כנפיים במחנה. אחרי חודשיים קיבלתי הודעה, שהבן שלי נמצא במועדון "ויצו" בירושלים. בעלי היה כבר בארץ, כך שידעתי שהדברים הסתדרו.

בקפריסין פרצה מגפת טיפוס, גם אני נדבקתי ב"פראטיפוס". כשהגיע תורי לעלות, העבירו אותנו בסירת דייגים קטנה לחיפה. זו היתה כבר הפעם השניה שראיתי את החוף של חיפה.

הגענו לחיפה

הגענו ב- 23.4.48 - זה היה בדיוק יום הקרב על חיפה. זו היתה הפעם הראשונה ששמעתי את קולות הירי. שמענו את ההתפוצצויות. כפי הנראה הורידו אותנו בחוף של עכו ומשם הגענו למחנה שער העליה, מקום ריכוז לכולנו. משם יכולתי להתקשר למשפחתי. בהיותי בקפריסין התקשרתי אל הקבוצה האנגלית שלנו החברים של אלפרדו זרון, אברהם אשד, דולפי אילת, אבי הבר ולטר בראון ועוד. הם היו בקשר עם פרידל רבן, שהיה שליח בקפריסין. כששאלתי אותו אם אני יכולה להצטרף אל החברים האלה במעין צבי הוא הסכים וסיפר שכבר בונים עבורנו בתים- הוא דיבר על ניסים ונפלאות במעין צבי, היה לו דמיון פורח, אבל המציאות היתה קצת אחרת. הוא היה כמובן נחמד ומשכנע, כעבור יומיים, אחרי המיון וסידור הניירת שחררו אותנו.

המפגש עם משפחתי

מהמחנה העבירו אותי עם הסעה לתל-אביב, לדוד שלי היה בית מלון קטן. הוא הדריך אותי, איך להגיע אליו. עמדתי ברחוב וחיכיתי לו עד שעבר איזה זוג שדיברו גרמנית. הם הביאו אותי אישית עד לבית המלון. הדוד הזה הביא אותי גם ליתר הקרובים, ומשם נסענו לקבל את הבן שלי שבינתיים הועבר לבית ילדים של הסוכנות בתל אביב. (לאחר שפינו את הילדים מירושלים הנצורה). יש להוסיף שאביו של מרדכי היה כבר בארץ והיה בקשר אתו ודאג לו. בזמן שהייתי בקפריסין הוא התקשר אל בחורה צעירה וביקש ממני להסכים לגירושין. עשיתי זאת ברצון כי התרחקנו זה מזה כבר מזמן. כשהגעתי לארץ, הניירת לצורך העניין היתה כבר מוכנה. באותו הזמן היה קל להתגרש, בגלל זה שהיו הרבה נישואין פיקטיביים לא עשו בעיות ברבנות. הקשר בין האב לבנו נשאר קיים והגירושין נעשו ברוח טובה. מרדכי היה מבקר אותנו בחופשות. בהתחלת שנות ה-1960 הוא ירד לגרמניה עם אישתו השניה. בשנת הבר-מצווה של מרדכי הוא בא לבקר אותו שם. בשנת 1961 הוא נפטר. מרדכי רצה למצוא את מקום קבורתו, אך הוא איננו ידוע לנו.

במעין צבי

אחרי כל כך הרבה זמן של פרידה ביני ובין מרדכי המפגש לא היה קל. קודם כל חזא היה כבר בן 3 ולא ראה אותי במשך כשנה. הוא דיבר כבר עברית ואני רק התחלתי ללמוד את השפה. הקושי העיקרי בהתחלה היה שהוא לא רצה ללכת איתי. הוא היה בפעוטון של פנינה שוהם והיא מאוד ניסתה לעזור

בהתקרבות בינינו. זו היתה תגובה מובנת של הילד, כי הוא לא יכול היה להבין, שהפרידה בינינו היתה כפויה, וכמובן לא ידע שנהגתי לטובתו במצב הקשה שהיה במחנות DP ובעליה ב'. האמנתי שנתראה בקרוב ושהוא הועבר לארץ בצורה בטוחה. במבט לאחור, אני היום מצטערת על ההחלטה הזאת ואני חושבת שהשיקול שלי היה אומנם נכון מבחינה הגיונית – אבל למרות זאת היה עדיף להישאר ביחד.

הקליטה במעין צבי

לא הגעתי למעין עם קבוצת החברים, אלא רק הבן ואני. הדרך לא היתה קלה. רציתי ללכת לקיבוץ אם כי היתה לי אפשרות לעבוד בעיר כאחות מעשית. בסידור העבודה סידרו אותי לגן הירק. החברות שאתם עבדתי לא הסכימו לדבר איתי גרמנית, למרות שלא הבנתי עברית. זה אילץ אותי לדבר עברית, כך שבסופו של דבר זה היה לטובתי. גרתי בסוכה (לא באוהל). השכנים היו מהקבוצה האנגלית. אחד מהם ישן תמיד עם הראש בחוץ והיה לו מעקב מלא על תנועת המבקרים אצלי. במשך הזמן השתפרו תנאי הדיר – אבל לא היה זכר לבתי האבן, עליהם פרידל סיפר לנו בעתלית. במשך הזמן השתלבתי יותר בחברה ובפעולות הקיבוץ – גם בתפקידים ביטחוניים. כשזכה הקיבוץ בעבודות קטיף בשדות הטמפלרים בוילהלמה, התנדבתי לעבוד שם יחד עם קבוצת חברים ותיקים. עבדתי על הקומביין ובערב בישלתי לחברים. התקופה הזאת קירבה אותי לחברי מעין. באותו הזמן היה עומס העבודה עצום, בעקבות מצב הביטחון, הרבה חברים היו מגוייסיים שטחים בטנטורה שהתווספו, כך שעבדו שעות על גבי שעות.

מקומות עבודה

אחר כך התחלתי לעבוד במטבח במשמרות (0400-1300) (2100-1300) בישראל על כיריים – זה היה אז כבר חידוש, קודם בישלו על פרימוסים. באותו הזמן כבר לא היו קימוצים חמורים באוכל, היתה לנו תוצרת עצמית (לול ורפת). משם עברתי לעבוד במכבסה. זאת היתה עבודה קשה. היתה מכונת כביסה אחת ומכונת סחיטה. היינו תולים את כל הכביסה על חבלים לייבוש. אחרי שנה חזרתי לעבוד במטבח. שלחו אותי לקורס ויצ"ו לחיפה – ולמדתי שם הרבה, וקיוויתי שתהיה לי כבר עבודה קבועה, אבל כשחזרתי עבדה שם בחורה אחרת. ובכן כמו שזה קורה הרבה פעמים שאחרי שחבר נשלח לקורס וחוזר אין לו עבודה באותו מקצוע, גם אני נכנסתי לעבוד במחסן, עבודה לא קשה גופנית. לסירוגין חזרתי כמה פעמים לתקופה מה לבישול.

אח"כ נכנסתי לזמן מה לעבוד ב"צביקלה", זאת היתה עבודה מהנה – לפחות העבודה במעבדה, ובאיסוף ויבוש פרחים. אני עבדתי בעיקר ב"משק בית" – נקיון, ובעצם רציתי להיות המשווקת, אבל תים לא הסכים. לאחר הסירוב הזה עזבתי את העבודה בצביקלה.

ריכוז אדמיניסטרטיבי של האולפן

בין היתר נבחרתי כמרכזת אדמיניסטרטיבית של האולפן. לא כל כך הבנתי את הצד החינוכי – בדיעבד אני חושבת שזאת היתה טעות, ושהתפקיד הזה לא התאים לי. עשיתי את זה כ-3 שנים, אבל לא כל כך בהצלחה. מקום העבודה הבא היה ריכוז ועדת החינוך. בין העבודות שעבדתי בהן היתה גם עבודה במוסד. שם עזרתי במחסן החלקים זמן לא רב.

מזכירה רפואית

בהמשך נכנסתי לעבודה כמזכירה רפואית, ובעבודה הזו המשכתי הרבה שנים, עד להתקף הלב שעברתי. הייתי חייבת להאט את קצב העבודה. היום אני קופאית בחדר האוכל (לאחר ההפרטה), עכשיו אני עוסקת בזה כבר את השנה השניה.

תפקידים פעולות ציבוריות

רבים מהתפקידים שמילאתי היו קשורים בעבודתי. בזמנו לא ערכו ישיבות בזמן העבודה, אלא בערבים. התפקיד הראשון שלי היה אירוח של ילדי מעברות שהוצפו בשיטפונות בשנות ה-50. נשלחתי מטעם מעין צבי לקבל באופן זמני ילדי מעברות אלה התבקשנו ע"י משרד הקליטה לקבל כ-35 ילדים בגילאים מ-10-4 שנה. היום אינני מבינה איך יכולתי לקבל על עצמי את התפקיד הזה, הרי לא היה לי כל מושג בחינוך ולא ידעתי שום דבר על המנהגים וההרגלים באותן הארצות, מהן הגיעו הילדים האלה. בעצם הייתי לבדי עם הילדים. פינינו לול וסידרנו אותנו למגורים עבור הילדים. אז היה מדובר על תקופה של חודש, אבל זה לקח הרבה יותר זמן. הם באו ממעברת בנימינה – וההורים באו מדי פעם לבקר אותם. לא היו שם מקלחות חמות – כך שלקחתי אותם פעמיים בשבוע להתקלח, לילדים לא היו שום הרגלי הגיינה והייתי חייבת ללמד אותם דברים אלה. הבאתי להם אוכל, טיפלתי בהם, סידרתי את המקום – הכל לבדי. אחרי כחודש הודעתי, שאם לא אקבל עזרה כלשהי, הילדים ישארו בלעדי, לבדם. פשוט לא יכולתי יותר להסתדר עם זה. מדי פעם לקחה הגננת שלנו את הילדים הגדולים לפעילות למשך כשעה. דרך אגב הופיע לפני זמן מה בן אדם עם משפחתו וחיפש אותי. הוא

היה אחד הילדים בהם טיפלתי אז והוא זכר אותי. חלק מהילדים כבר דיברו עברית – חלק עדיין לא, אין לי ספק שלילדים האלה היה קשה מאוד אצלנו. אבל אולי זה היה הרע במיעוטו בשבילם, וגם אנחנו, כמו רוב האוכלוסיה בארץ חיינו בתנאים קשים מאוד. הם נשאר אצלנו כ- 3 חודשים. אחרי הנסיון הזה הלכתי לעבוד במכבסה.

מטפלת בילדי הכשרה צעירה

אחר כך פנו אלי ללכת לגייס ילדים ל"הכשרה צעירה" בגילאים של 15-17 שנה. אינני זוכרת מטעם איזה מוסד נשלחתי – כלומר מאין הגיעה הפניה לתנועה הקיבוצית. חוץ מהנסיון האישי שלי בנעורי של טיפול בילדה בשוצריה, לא היו לי שום כלים לעבודה הזאת, אפילו לא השפה. אלא שהיה קודם כל נחוץ להבטיח את קיומם הפיזי. לא הבינו אז, שהרקע התרבותי שונה ודורש גם כן התייחסות שונה. הסתובבתי כשבועיים בין המעברות עד שהצלחתי לגייס אותם. היו לי אז כבר 2 ילדים קטנים משלי ואומנם היתה לינה משותפת, אבל למרות המאמצים שלי, לא הצלחתי תמיד לחזור הביתה לפני שהם הלכו לישון.

הגיעה קבוצה של 15 ילדים ואני הייתי המטפלת שלהם. המורה שלהם היה שלמה נאור. הם למדו חלקית ועבדו חלקית. הם נשאר אצלנו 6 חודשים, במשך הזמן הזה סידרו להם מקומות מסודרים. איני חושבת שהייתי בחירה כל כך מוצלחת לעניין, אינני מחנכת. אחרי זה עבדתי בכל מיני מקומות – עד שיצאתי לקורס ביסול.

בסוף שנות ה-50 נבחרתי לרכז את ועדת השיכון. אז עוד גרנו בצריפים ובעית הדיור היתה חמורה. אבל היה תקנון ברור ולפי זה פעלנו- לפי ותק וגיל! (כולל חלוקת "ריהוט"). עד היום קיימת התופעה שתמיד זה אותם החברים אשר פונים לכל המוסדות עם "המגיע לי".

אחר כך פניתי לעקיבא לוינסקי שיסדר לי עבודה בתנועה. רציתי ללמוד עברית. בשנת 1959 התחלתי לעבוד כמזכירה ארגונית של "האגרת". למדתי מהר את המושגים הטכניים. היה לי סידור עם אחד הפעילים – הוא רצה למוד אנגלית ואני עברית. כל יום החלפנו מכתבים ותיקנו אחד לשני את השגיאות. חזרתי יום יום הביתה – דינה היתה בת 10, ומרדכי בן 15. עבדתי שם שתי קדנציות – בפעם השניה בשנת 1966 השתתפתי בקורס לניהול משרד בתל אביב.

ולא היה בבית. אחרי כמה שנים קשות יאיר ודינה התבססו יפה מאוד אבל בשלב מסויים הם החליטו שמקומם בארץ. החלטה לא פשוטה, כי זה היה שינוי רציני מאוד. אני שמחה להוכיח שהנישואים של הילדים שלי טובים ויציבים. זה נותן לי הרבה סיפוק.

לסיכום

ההרגשה שלי מאוד אמביוולנטית – כמו גם של רבים מבני גילי. קשה להשלים עם השינוי שהקיבוץ עבר. היום החיים לא בנויים יותר על אימון הדדי, והעזרה ההדדית צולעת. השפעת הסביבה גרמה לכך ששמים דגש מופרז על החומריות. בניגוד לדור שלנו, שסבר שהדברים החשובים ביותר הם הערכים. אני מאשימה את עצמנו, שלא ידענו להעביר את זה לילדינו. אני שעברתי את שנות המלחמה והנדודים, מתקשה למצוא את מקומי בנוף המשתנה של הקיבוץ. בצד אחד אנו נדרשים למלא את כל התחייבויותינו כלפי הקיבוץ – כמו עבודה, מסירת הרנטות, הבנת המצב הכלכלי הקשה, ומצד שני לחיות בו זמנית עם "הנורמות" החדשות בשטח של התנהגות לא הולמת של יותר ויותר חברים. האינסטינקט האימהי שלי גובר ואני שואלת את עצמי מה אני יכולה להשאיר לילדי? עם כל המסירות בעבודה במשך השנים – אין לי בעצם מה להוריש להם באופן חומרי – חוץ מכמה אמירות שלימדתי אותם. אפשר לומר שלמעשה אני רואה הרבה הישגים שזכיתי להם בחיי: לממש את החלום: לזכות למדינה, שחלמנו עליה, להיות בקיבוץ כפי שרציתי מגיל נעורי. כשמתבגרים, יודעים שלא תמיד המציאות תואמת בדיוק את החלום שלנו. עם זה חייבים להשלים.